

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תש"י

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

השפעות עבריות בלשונות העולם

א

מרחיקות לכת הן ההשפעות, שהשפיעו לשונות התרבות שבעולם על לשוננו העברית, למן ימי המקרא ותקופת הבית השני, מלאי ההשאלות למילון היהודי, ועד לימינו אנו מלאי-הסכנות של סילוף רוחה של השפה העברית על יסוד לשונות האם של יושבי מדינת ישראל; וכל העוקב אחרי תיאור השפעות אלו עלול להתרשם רושם מדכא במקצת ולהיפגע בגאוותו הלאומית. אולם כל בעל אימון בלשני אינו חושש עוד, שמא פחת ערכנו על ידי כך, שהרי מן הרגיל הוא להבחין בהשפעות-גומלין שבין לשונות התרבות הגדולות. ואם נבחון את הדברים בחינה מדויקת, נראה, שהמידה, שבה הטביעה הלשון העברית את חותמה על לשונות אותן האומות, שאתן באה במגע תרבות, אינה פחותה כלל ממידת ההשפעות, שאותן קיבלה מפי אומות אחרות.

כבר בתקופת המקרא החלו מלים שמיות נודדות לעולם ההודו-אירופי. למען הדיוק בלבד בחרתי כאן במלה "שמיות". ברור מטיבם של הגאי מלים אלו, שמוצאן מלשונות כנען, ואף אם בנוגע להשאלות עתיקות אלו אין בידינו

לקבוע בוודאות, אם העברית או הצידונית היא המשאילה הישירה, הרי לגבי בדיקתנו הנוכחית נוכל לראות שתי לשונות־אחיות אלו כיחידה אחת. כבר בתעודה הקדומה ביותר הכתובה בלשון היוונית, הלא היא השירה ההומֶרית, מצויות המלים ταῦρος הוא תֹּרָא, שׁוֹר ו־χιτών — כותונת. ברור, שצינו היוונים בכינויו המקורי כל חפץ חדש שהכירוהו תוך מגע עם העולם השמי, וסיגלו לעצמם את המלים κασία — קציעה, μύρα — מור, λίβανος — לבונה, κάμηλος — גמל, περιστρά — יונה, היא פרח עֶשְׂתֶּר — ציפור עשתורת. אולם יתפלאו לראות, שהעבירו היוונים מלים כנעניות המציינות אף עצמים, שהיו ידועים היטב לעולמם, ושלגביהם רווחו מן הסתם גם מונחים אירופיים, כגון שֶׁק — ביוונית σάκκος, כד — ביוונית ἄδος, וכותונת — χιτών, או המשכון הנקרא בפי נואמי אתונה בשם ἄρραβών, מלה הנכתבת, דרך אגב, באות ρ כפולה והמדגימה באופן כזה הכפלה עתיקה של הרי"ש במלה "עֶרְבֹן" בניגוד לנוהג הנקדנים. מלים מבין אלו דווקא נעשו נכס יציב בלשונות אירופה: cadus, taurus, camelus, saccus המשיכו את חייהם בלשון הרומית ומתוכן caniel, sack האנגליים, Kamel, Sack הגרמניים, שאינם עוד מורגשים בתקופתנו כיסודות זרים המשמשים בפי דוברי הלשונות השונות.

נדמה, כי ערך התרבות העיקרי, שִׁיָּשׁוּ המערב מן העבריים — ויש עתה כבר יסוד מספיק לומר עבריים, ולא כנעניים באופן כללי — הוא כתב האותיות. שמות האותיות של הא־ב היווני למן ה־αλφα וה־βητα ועד ל־ταυ כולם

כאחד עבריים הם; והמלה הבין-לאומית המציינת היום את
 שיטת הכתיבה הזאת, אלפא-בית, הרי עברית היא כשיטה עצמה.
 חלק הגון מזהייו המלים שהבאתים היה ידוע בוודאי
 לרבים, אולם מובטחני, שיפתיעו הדברים הבאים, המגלים
 קשרי תרבות ולשון שבין עולמנו ובין לשונה הקלאסית של
 הודו העתיקה, הסאנסקריט. לא זאת בלבד, שמוצאים אנו
 במקרא עקבותיהן של מלות הסאנסקריט כגון "קוף" או
 "לטאה", הרי יש בידינו להצביע על שורת מלים, שהושאלו
 לסאנסקריט, ושעקבותיהן נמצאות גם בשאר הענפים של
 הלשונות ההודו-אירופיות: אבן הפרקת קרויה בטכסטים
 ההודיים marakata ובאירופה *μαράγδος*, בשינוי הגאי קלי,
 שמקביל לו אפשר לראות במלה היוונית *σύνθετος* הרווחת ליד
μύθος המור. האזמרגד שבתרגומינו דינו כאפרסמון, תולדת
 ה-*βάλαμον*, בן ה"בושם", ושתי המלים הן בבחינת הבנים
 השבים לגבולם, שהושבו לעברית בהשאלה מלשון יוון. כן
 שאלה הסאנסקריט את המדה השמית "מָנָה" בצורת *manā*,
 ואף היוונים מכירים מידה זו בתור אחת המקובלות ביותר
 בעולםם, ה-*μνᾶ*, כלי עגול, שייתכן שקראוהו בכנען — והרי
 כאן מראים ההגאים על כנען ללא ספק — *גָל או גָלָה, נקרא
 בהודית העתיקה gola ואצל היוונים *γαῦλος* או *γαυλός*,
 ויסוד מספיק לשער, שהמלה הרומית *bulla*, היא Bulle הגרמני
 ו-*bill* האנגלי, הרי הן תעודות השמורות בנרתיקים עגולים.
 מוצאן מכאן. מעבר ההגה g ל-b בתנאים מסוימים ידוע
 במשפחה ההודו-אירופית: הרי הפרה, שהיא go בסאנסקריט,
 Kuh או cow בלשונות הטוטוניות, נקראת, לעומת זאת,

βούς ביוונית או bos ברומית. וכך נוכל להסביר הסבר משביע רצון את צורת השם *Búβλος*, הוא שמה של *בָּבֶל* הכנענית. ומכאן, שם הספר ביוונית *βυβλίον* או *βιβλίον*, וספר הספרים של עמי אירופה ה-*biblia*, שהרי מגבל מוצאו של חומר הכתיבה הנפוץ במזרח העתיק.

כמה וכמה דוגמות של אוצר מלים כנעניות הטמון בלשון הרומית כבר הבאתי; אולם כדאי להתעכב על מלה נוספת, על כי היא אחת השכיחות ביותר בלשון זו; היא המלה *ave* או *have* הידועה מראשית התפילה הנוצרית *Ave Maria*. זמן רב היה מוצא מלה זו סתום לבלשנים, עד אשר הצליחו להתחקות על דרכה לפי מקום במחזה של המשורר הקומי פלאוטוס, אשר בו בחר להצחיק את קהליו בהציגו לפניו עבד פוני המדבר בלשון קרת-חדשה ובהביאו תרגום דבריו ברומית. באותו מעמד מברך העבד את בעליו בביטוי *avodonni*, שאין לזהותו אלא בתור "הנה אדוני!" — "הנה, אדוני!" ומכאן המלה *ave* הרווחת בתחילה אצל אותם מסופרי רומי, שמגעים עם היהדות ידוע בלאו הכי.

לא הזכרנו עד כה את ההשאלה למזרח השמי. אף כי אין מקומן כאן לפי סדר הזמנים, אביא דוגמאות מספר של מלים עבריות המצויות בלשון הערבית: קל להבין, שהמקרא נקרא בפי הערבים *טורה*, אך גם "תלמיד" מכונה *תלמיד*, והכינוי הרווח ל"שאל" בפי הערבים הוא *הגיהנום*, הגיהנום.

בסוף התקופה העתיקה ובימי הביניים השפיעה העברית על חוג התרבות האירופי בשטח חדש, בתרגומי המקרא ובנצרות, ובתקופה החדשה עדים אנו להשאלות, שמקורן באידיש. על כל אלו — בהמשך המאמר.